

EXCURS MARIN

G.I. Tohăneanu
Universitatea de Vest, Timișoara

Marine digression (Abstract)

The autor first discusses the role of the Mediterranean Sea played in the life of the peoples of antiquity, illustrating it with the synonymic series – the respective referent, i.e. the Sea, developed in Latin. Two synonymic series of the Romanian Sea terminology are then studied, namely: mal (shore), țărm (coast / sea shore), liman (coast / port) and undă (wave), val (wave / huge wave), talaz (billow). A particular attention is attached to the verbal derivative a tălăzui (to billow) frequently used with figurative meanings in The Book of the Old River by Geo Bogza. Relevant conclusions are drawn from this study.

Pentru Sadoveanu, Dobrogea este „țara vechimii”. Așa o întâmpină autorul *Baltagul* din pragul unei stranii povestiri dobrogene, *Ostrovul lupilor*. Argumentele, ca să o numească așa, nu-i lipsesc prozatorului-poet, care se întemeiază pe ele și în celelalte cărți dobrogene ale sale. Pentru mine, vechimea acestei „țări”, așezate „dincolo de negură”, este vegheată de munții Măcinului – fâșie rămasă din lanțul hercinic, cel mai bătrân de pe continent –, de brâul de ape al Dunării, de Marea lui Iason și a lui Ovidius. Oricum, indiferent de unde vii, contactul, fie și vremelnic, cu ea – mă refer la „mare” – dăruiește sufletului omenesc aura de nostalgie de care atâta nevoie are: „Porniră cele trei corăbii...”.

Este un adevăr definitiv că, cu cât unul sau altul dintre aspectele realității fizice joacă un rol mai însemnat în viața unui popor, cu atât sunt mai cuprinzătoare seriile de sinonime care o denumesc. Grecii și romanii vechimii numeau „marea” în fel și chip, împresurați de ființa ei. *Odiseea* și, în parte, *Iliada* lui Homer, *Eneida* lui Vergilius sunt epopei „marine”. Sentimentul atât de modern – al *nostalgiei* – înseamnă în elină „durerea sau... dorul întoarcerii”, iar „întoarcerile” (să zicem: de la Troia) s-au săvârșit pe mare.

Termenul propriu pentru denumirea „mării” este în latină *mare*, păstrat în România. „Marea Mediterană” – în timpul Imperiului: „lac” roman – era pentru țarmurenii *Mare Nostrum*, denumire din care nu lipsește un orgoliu întemeiat. În alcătuirii poetice *mare* este concurat de grecismul *pontus* (*Pontus Euxinus* „Marea Ospitalieră”), dar și de *aequor*, desemnând, la început, „marea liniștită”, „cu valuri egale”. Într-adevăr, *aequor* este derivat din *aequus* „egal”, bine reprezentat în lexicul nostru neologic: *echidistant*, *echilibru*, *echinocțiu*, *echivalent*, *echivoc* ș.a., al căror prim element de compunere este adjectivul *aequus*, scris cu mijloace... moderne. Expresia vergiliană *Aequora tuta silent*, în traducere literală: „suprafața liniștită a mării, aflată în siguranță, tace”, dovedește că, o vreme, legătura dintre *aequor* și *aequus* era la îndemâna tuturor. Același lucru ni se învederează din faptul că *aequor*

denumeste orice „suprafață plană”, de pildă „netezișul câmpiei”, *aequora campi*, în limbajul poetic. Chiar și singur, *aequor*, în *Georgicele* lui Vergilius, este sinonim cu „câmpie”, „câmp”: *ferro scindimus aequor* înseamnă „cu fierul (plugului) sfârtecăm câmpia (netedă)”. Când sentimentul dependenței lui *aequor* față de *aequus* s-a subțiat, un poet a îngemănat cuvintele *aequor fervidum* „marea care fierbe”, măcar că epitetul (*fervidum*) pare să contrazică sensul etimologic al determinatului său (*aequor* „mare” din *aequus* „egal”).

Altum, alti reprezintă „largul” și, mai cu seamă, „adâncul” mării; este forma neutră, devenită substantiv, a adjectivului-participial *altus*, care, prin polarizare semantică, semnifică și „înalt” și „adânc”. Cum imaginea fizică „verticală” se atenuază cu timpul, expresia vergiliană despre un vânt (*Notus*) care *urget ab alto* se tâlmăcește „bate dinspre largul mării”. *Altus* este, de fapt, participiul verbului *alo* „a hrăni”, cu derivatele *almus* (folosit în expresia „*Alma mater*”, cu sens figurativ) și *alimentum*, adjucecat ca neologism de o seamă de idiomuri romanice. Cum s-a ajuns de la sensul „hrănit” („bine hrănit”) la acela de „înalt”, e simplu: prisosurile de dimensiuni sunt, de multe ori, rezultate ale „traului bun”.

Reprezentarea mării ca „hău”, ca „vârtej”, ca „abis” care, răzvrătit de furtună, cheamă „abisul” (*abyssus abyssum invocat*) este întruchipată de sinonimul intensiv *gurges, gurgitis*. După spasmul marin cășunat de un naufragiu, lui Vergilius îi apar *rari nantes in gurgite vasto* „ici și colo câte un înotător pe noianul răzvrătit al mării nesfârșite”.

„Sărătura” apei de mare face ca ea – marea – să fie denumită în limba latină și *sal, salis* „sare”. Un vers din *Eneida* lui Vergilius începe așa: *Stant sale Tyrrheno classes* „Stau (ancorate) în Marea Tireniană corăbiile”. După furtună, Vergilius descrie *sale tabentes artus* „mădularele și roind de apa mării”. La Plaut *salsi fluctus* „valurile sărate”, la Vergilius *vada salsa* „vadurile sărate” sunt expresii analitice care denumesc, deopotrivă, „marea”, „întinsul mării”.

În sfârșit, ca divinitate marină, Neptun – „temutul stăpân al mărilor Egee” (Ion Minulescu) – participă la configurarea expresiei *arva Neptunia*, literal „ogoarele neptunice”, altfel spus, „întinderile mării”. Menționez, încheind lista, că ea rămâne selectivă.

Priveliștea mării ni se deschide nouă, românilor, doar de pe limanul dobrogean. Dar toate formele de relief sunt caracteristice meleagului românesc, cum se vede cu prisosință din lista următoare, însumând peste 20 de termeni numind, *largo sensu*, „accidentările de teren”: *cleanț, coastă, colnic, creastă, culme, deal, dâlmă, dâmb, gheb, gălmă, gorgan, grui, gurgui, holm, înălțime, măgură, movilă, muncel, munte, muscel, obcină, pisc, ridicătură, țanc, vârf*. Adaug frazeologismele *calea valea* și *ce mai la deal, la vale*, care vorbesc, și ele, cu sporită putere de convingere, despre diversitatea formelor de relief a pământului strămoșesc. Când Dănilă Prepeleac al lui Creangă pune la cale unul din păguboasele lui „schimburi”, vrând să dea un car cu boi pe o... capră, el, ca om al pământului, glăsuiește astfel: „ – *Ce mai la deal, la vale!*

bună, ne-bună, na-ți carul și dă-mi-o!”. Expresia lui Dănilă *Ce mai la deal, la vale se desmorțește*, prinde viață și regresează către concret prin presiunea contextului: într-adevăr, anterior, autorul se referă direct la traseul „accidentat” care trebuia străbătut: „Dar de la o vreme *valea* s-a sfârșit și s-a început un *deal*; când să-l suie la *deal*, suie-l dacă poți!... Hârți! încolo, scârți! încolo, carul se da înapoi”.

Mă întorc acum la terminologia marină, ceva mai slab reprezentată în limba română din pricini cunoscute. Rețin, din această terminologie, doar două cuvinte, *liman* și *talaz*, ambele împrumutate din turcește. Și unul, și celălalt, fac parte din serii de sinonime temeinic constituite, ai căror membri sunt de obârșii diferite, cum adeseori se întâmplă în limba română. Turcismul *liman* se asociază cu străvechiul *mal*, aparținând substratului autohton al românei, și cu *țarm*, moștenit din latinește; celălalt turcism, *talaz*, este cvasisinonim, dar mai tânăr, cu *undă*, de origine latină, și cu *val*, împrumutat din slava veche. Nu am de gând să tratez amănunțit aceste serii sinonimice, ci să formulez doar câteva observații necesare. Și *liman* și *talaz* au pătruns viguros în limba literară, dobândind, mai ales cel dintâi, în comparație cu alte turcisme și cu celelalte sinonime, o conotație meliorativă ce nu poate fi neglijată. Această conotație iese în evidență îndată ce comparăm frazeologismele *a ieși la liman* „a scăpa cu fața curată dintr-o împrejurare potrivnică” și *a se îneca la mal (ca țiganul)* „a se împiedica tocmai la sfârșitul unei acțiuni anevoioase” (când existau toate șansele ieșirii la... liman!). Aceeași valoare meliorativă o vedește *liman* în capodopera lui Lucian Blaga *Ulise*, unde devine sinonim nu cu „țarm”, ci cu „țarm îndelung râvnit”, cum era, pentru eroul *Odiseei*, cel al Eladei, mai precis, al Itacăi. Așa ajunge Ulise, în ultima strofă a poemului, să rostească, pe adresa „limanului”, această laudă: „Dar *pe liman ce bine-i / să stăm în necuvânt – / și, fără de-amintire / și ca de subt pământ, / s-auzi în ce tăcere / cu zumzete de roi, / frumsețea și cu moartea / lucrează peste noi*”. Dincolo de „liman”, e „acasă”, e „căminul”, „fântâna setii-nvierșunate”, – de aceea cuvântul se ivește și în primul vers al poeziei: „De *pe liman* pe golfuri / privirea și-o rotește...”. Starea de împăcare, de mulțumire, de euforie chiar, pe care atingerea „limanului” o prilejuiește muritorilor, este răspicat rostită de Eminescu în aceste memorabile versuri din postuma *Sarmis*: „Luceferii, ce tremur sclipind prin negre cetini, / Pământul, marea, cerul cu toate ni-s prieteni / Cât ai putea departe lopețile să lepezi, / Ca-n voie să ne ducă a mării unde repezi. / Oriunde ne vor duce în farmecul iubirii, / Chiar de murim, ajungem *limanul fericirii*”. Aceleași disponibilități semantico-stilistice ale cuvântului *liman* le deslușim la Vlahuță, în *România Pitorească*: „Sulina, *limanul fericit* în fața căruia trag corăbiile mării și ale Dunării – poarta largă prin care trec bogățiile tuturor continentelor, purtate de la un capăt la altul al lumii pe drumul neted și fără pulbere al apelor”. La fel de explicit se vedește C. Conachi, care, în lungul său poem *Prețipiile moralului sau cercarea de voroavă asupra omului*, se referă la „limanul *mântuielnic*”, expresie în care epitetul este sinonim cu „mântuitor”, „izbăvitor”.

Pornind de la *liman*, în cartea a IX-a din traducerea *Odiseei* lui Homer, George Murnu, ilustrul nostru elenist, izvodește o creație lexicală proprie, mă refer la verbul reflexiv *înlimăni*, care înlocuiește cu succes neologismul *acosta*, prea modern pentru „cărunta vechie cinstită” a rapsodului elen: „Se-ntunecase luna pe sub nouri / De-aceea nici ostrovul nu-l văzurăm / Cu ochii și nici apa-nvălurată / Spre mal, până ce nu *ne-nlimănim*” (Editura Univers, 1979, p. 213). Antonim parțial cu *înlimăni* este, în aceeași măiastră tălmăcire, verbul reflexiv *înlunga* „a porni spre larg”, eventual cu o luntre sau cu orice alt mijloc de navigație: „Așa zisei și după asta / *Mă înlungai* în vas” (*Ib.*, p. 214); „A doua zi, când se iviră zorii, / Grăbii pe soți silindu-i să se-nlungă / Și vase să dezlege”.

Sinonim cu *liman* și cu *mal*, *țarm*, moștenit din latină, poartă în alcătuirea sa lingvistică rădăcina latinească *term-*, pe care o regăsim în neologismele noastre *termen*, *termină*, *determina*, *extermina*. Etimologic, *țarmul* este locul unde „se termină” ceva: „uscatul”, dacă vii către mare; marea, dacă vii din larg. Mările sunt – vorba Poetului între poeți – „țarmuitoare”. Gândit astfel, privit dintr-o perspectivă verticală care îi învie înrudirile altfel latente, unul din neologismele înșirate anterior, *termen*, devine pentru Blaga cuvânt poetic, ca atâtea altele. Poezia *Toamnă de cristal* se încheie așa: „Cât de frumoasă-i lumea / și dincolo de *termen!* / Încredințate-s sorții / puterile în *germen*”. Ultimul cuvânt al strofei, *germen*, dobândește o „poeticitate” sporită dacă îl analizăm ținând seama de perspectiva verticală: el este un derivat din rădăcina *gen-*, exprimând ideea „zămislirii”. Sunetul *-n-* a trecut la *-r-*, prin disimilare, pentru a obține o pronunție mai lesnicioasă. „Tată” se cheamă, în latina poetică, *génitor* („născător”, „zămislitor”), iar „mamă”, *génitrix* („născătoare”, „zămislitoare”). La Lucretius, *Aeneadum genitrix*, epitet analitic al Venerei, semnifică „maica enezilor”, adică a urmașilor lui Enea, a romanilor.

Pe de altă parte, „prăpastia” dintre *țarm* „mal” și verbul *extermina* „a masacra”, „a ucide în masă” se împuținează în momentul când aflăm că în latină *extermino*, *exterminare* înseamnă „a izgoni”, „a îndepărta”: *regibus exterminatis* semnifică, la Cicero, „regii fiind izgoniți”. În alcătuirea verbului *extermino* substantivul *terminus* echivalează cu „hotar”.

Mal, străvechi cuvânt aparținând substratului autohton (v. Grigore Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, EȘE, 1983, p. 91–93), este sinonim cu *țarm* în versurile lui Eminescu: „Dintre sute de catarge / Care lasă *malurile*, / Câte oare le vor sparge / Vânturile, valurile?”. Ca sinonim pentru „râpă” el pătrunde în toponimie: numeroase așezări omenești de pe teritoriul țării noastre se cheamă *Malu* sau, cu compliniri sintactice, *Malu Mare*, *Malu Surpat*, *Malu de Răsună*. (Amănunte la Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, EA, 1963, p. 32.)

Cealaltă serie de sinonime, amintită anterior, începe cu *undă* și, în ordinea vechimii cuvintelor, continuă cu *val* încheindu-se tot cu un turcism, *talaz*. Nu o voi supune hic et nunc unui examen amănunțit, mulțumindu-mă cu câteva observații lăaturalnice, dar necesare acestei expunerii. Voi menționa, deocamdată, că, față de

cvasisinonimele *undă* și *val*, turcismul *talaz* deține toate atuurile unui „superlativ”. Iată, din dicționare, un text al lui Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, care valorifică aspectul acesta, să-i zicem superficial „cantitativ”, al problemei: „*Valurile danubiene se ciocnesc cu talazurile Mării Negre*”. Așa stând lucrurile, rostul mântuitor al „limanului” – identificabil în sintagma eminesciană „*limanul fericirii*” – se deslușește mai clar, în opoziție cu furia dezlănțuită a talazurilor, ca în ultima strofă din poemul *Candela* de Grigore Alexandrescu: „Voi alerga la tine în dureri și necazuri, / De oameni și de soartă când voi fi apăsător / Astfel corăbierul, când marea e-n talazuri, / Aleargă la limanul ce-adezea l-a scăpat”.

Amănunt pitoresc: cum „talazurile” sunt mai cu seamă ale „mării”, iar acesteia i se zice, în elină, „*thálassa*”, vorbitorii „nespecialiști” au transformat *talasoterapia* („tratament care constă în băi de mare asociate cu aerul marin”) în... *talazoterapie*, transformare până la urmă ingenioasă, căci între *talaz* și *thálassa* asemănările nu sunt numai de ordin formal.

La un poet ca Eminescu, și *undă* și *val*, și *talaz* au disponibilități semantico-stilistice greu de cuprins. Las, deocamdată, la o parte sinonimele mai vechi, *undă* și *val*, nu fără... regret, reținând pe cel relativ „nou”, *talaz*, care funcționează, largo sensu, și ca un „superlativ” pentru celelalte două, fapt ce se repercutează și în definiția dicționară: „*Val mare stârnit de furtună pe mări sau pe oceane*” (DLR); nu lipsește, din dicționare, următorul crâmpel din *Speranța* foarte tânărului Eminescu: „Așa marinarii, pe mare îmblând, / Izbiți de *talazuri*, furtune”, în care se vede deslușit congruența dintre substantivul cu pricina și peisajul marin. Nu va fi de prisos să subliniez că Eminescu asociază *talaz* cu *furtună* și cu sinonimul *val*, în sens propriu sau chiar figurativ. *Strigoi:* „Din ce în ce cântarea în *valuri* ea tot crește, / Se pare că *furtuna* ridică al ei glas, / Că vântul trece-n spaimă pe-al *mărilor talaz*”.

Reținând ilimitatele posibilități de angajare semantico-stilistică ale lui *talaz*, pe care le voi ilustra prin exemple în cele ce urmează, subliniez, deocamdată, ivirea lui, cu sens propriu, la poezii noștri marini. Din lungul lor șir, de la Ovidius încoace, am de gând să convoc mai întâi, la acest simpozion, pe unul din urmașii poetului latin, Grigore Sălceanu, care a trăit, cândva, în această „țară a vechimii”. Iată o strofă din poezia sa *Răsărit de lună (Din lirica mării, Antologie, EPL, 1964, p. 32)*: „În mantie voievodală, vifornic, vine un *talaz*”. Adverbul (sau... adjectivul) *vifornic* nu este o creație personală a poetului, ci face parte din bogata familie a slavismului *vifor* (în textele vechimii: *vivor*), alături de *viforeală* și *viforî*, *viforâre*, *viforât*; *viforos*, *viforatic*, *viforoaică* – acesta din urmă, numele unui duh rău din eresurile străvechi, care cășună betșuguri „trecătorului trup”. În sfârșit, *viforniță*, uzual până astăzi în folclor, pare a fi avut influență „regresivă” asupra lui *vifornic*. Sălceanu alătură măiestru cuvintele, obținând alianța aliterativă *vifornic vine*, consolidată de interpretarea lui *vifornic* ca adverb. Mijlocind reprezentarea năpustirii unui val imens, grupul *vifornic vine* obturează parțial, cu efecte dintre cele mai fericite, triumful total

al luminii diurne, asigurat de repetarea cvadripartită a vocalei *-a-*, de trei ori sub accent, de-a lungul versului întreg: „În *mântie* voievodă^{lă}, vifornic, vine un *taláz*”.

Aș cuteza să alătur, celui citat până acum, crâmpieie din creațiile unor poeți marini, care învederează sensuri și nuanțe proprii ale cuvântului *talaz*. Ion Vinea, *Tomis*: „urletul *talazului*” (*Ib.*, 158); Nicolae Labiș, *Marină*: „Respirând sonor furtuna, / Marea-și iese din veșmânt / Și nebună bate-ntruna / Cu *talazuri* cerul frânt” (*Ib.*, 122); Ion Pillat, *Pescărușul*: „Plăpând ca floarea de prun / Pe zări și totuși în stare / Să-nfrunți *talazul nebun* / Cu aripă tare” (*Ib.*, 17); Ion Vinea, în poezia *Chemare*: „Să *spintecăm talazul* legendelor de ieri” (*Ib.*, 31).

Din perspectiva romantică în stare să redimensioneze lumea – complice fiind „noaptea loatră” (Ioanichie Olteanu) care fură lucrurilor culoarea și fermitatea contururilor – „talazul” se poate substitui „valului” în descrierea peisajului romantic, bineînțeles nocturn, cu care începe *Scrisoarea IV* a lui Eminescu:

Stă castelul singuratic, oglindindu-se în lacuri,
Iar în fundul apei clare doarme umbra lui de veacuri;
Se înalță în tăcere dintre rariștea de brazi,
Dând atâta întuneric *rotitorului talaz*.

Imaginea „nesfârșirii” este susținută și consolidată, în cazul acesta, de volumul fonetic al epitetului, care se desfășoară pe nu mai puțin de cinci silabe: „rotitorului talaz”, amintind îndeaproape de „mișcătoarea mărilor singurătate” din *Scrisoarea I*. Cuvintele lungi – ilustrate aici prin „rotitorului” care reazemă imaginea, și prin reluarea, chiar în „miezul” fonetic al acestuia, a vocalei rotunjite *-ó-*, acum, sub accent – devin expresive tocmai prin raportare la conținut, or asta, în condițiile textului poetic, nu e puțin. Dimpotrivă, gesturile bruște, sacadate, determinate de împrejurări neprevăzute, ale zburătorului urcând povârnișul castelului spre „ietacul tănuit” al fetei-de-mpărat din basmul *Călin*, sunt sugerate de același Poet între poeți și prin mijloace „tehnice”, de pildă prin caracterul monosilabic al cuvintelor dintr-un emistih întreg:

Pe deasupra de prăpăstii sunt zidiri de cetățuie,
Agățat de pietre sure un voinic cu greu le suie;
Așezând genunchi și mână *când pe-un colț când pe alt colț*,
Au ajuns să rupă gratii ruginite-a unei bolți...

Unul din *Psalmii* lui Tudor Arghezi începe așa: „Ca să te-ating, târâș pe rădăcină, / *De zeci de ori am dat* câte-o tulpină. / În câmp, în dâmb, în râpi și-n pisc, / *Viu când mă urc, și trist când iar mă isc.* // *Am fost, un pai...*”. „Molift înalt și mândru” – astăzi –, copacul își amintește de zvâcnetul surd și mocnit de odinioară, redat printr-un lung alai de monosilabe.

Revenind, acum, la subiect, de unde cu tâlc (cred eu) mă abătusem, menționez că o bună parte din forța evocativă a cuvântului de bază, *talaz*, este concentrată în derivatul verbal *tălăzui*, întrebuițat, proprio sensu, despre elementul acvatic marin. Dicționarele citează un reportaj din revista „Viața românească” (1953): „La orizont, spre dreapta, se zărea Constanța. Spre stânga, albastră ca sineala, *tălăzuia marea*”.

Sensul acesta „propriu” al verbului este definit, în lexicografia noastră, după cum urmează: „A (se) ridică în talazuri, în valuri mari, tumultuoase”. Pentru înțelesurile figurative ale verbului *tălăzui*, întrebuițat despre luxuria holdelor de grâne bătute de vânt în anotimpul cald, despre ritmica desfășurare, pe zare, a pădurilor, a dealurilor și a munților, o sursă aproape inepuizabilă de citate este opera lui Geo Bogza, neluată în considerare de lucrările noastre lexicografice. Autorul *Cărții Oltului*, scriitor (altfel) „marin”, are sentimentul unității spațiului geografic românesc, datorit de generoasa natură cu toate formele de relief; așa se explică neobișnuita frecvență a verbului *tălăzui*, folosit de nenumărate ori metaforic în *Cartea Oltului*. O seamă de aspecte fizice ale podișului transilvănean, cu ample ecouri în conștiința noastră românească și păcurărească, – de la câmpia estivă până la „ondulațiile” Carpaților – sunt zugrăvite sau sugerate prin întrebuițarea figurativă a acestui verb: „larga *tălăzuire* a Ardealului”; „întinderea *tălăzuită* a Ardealului”; „ogoarele *tălăzuite* ale Ardealului”. „Ondularea”, aproape continuă, a câmpiei ardelenice este sugerată, în această troiță de citate, prin forme verbal-nominale ale verbului „marin” *tălăzui*. „Câmpia” însăși, câtă este ea printre și dincolo de dealurile și munții Podișului, amintește, celui ce o contemplă în toiul verii, de mișcarea ritmică și sonoră, de freamătul talazurilor mării: „prăpăstii și văi tot mai adânci și mai depărtate, până ce începea *larga tălăzuire a câmpiei*”; „larga *tălăzuire* a câmpiilor”. Sau, într-un context care vestește preajma pădurilor și a munților: „Totul urca sus, din zvonul armonios al apelor; *larga tălăzuire a câmpiilor*, colinele domoale acoperite cu păduri și munții, ca un lanț de creste vinete, tăind lumea în două”. „Marea vegetală” e mai lesne perceptibilă în cazul „aurului verde” al codrilor: „Acum, de jur împrejur, *vaste păduri se tălăzuiesc* de la o culme la alta. Uneori, din spuma lor verde, grea se desprind siluete firave de mesteceni”. Dar mai cu seamă înălțimile propriu-zise, coline și dealuri, evocă, prin acest cuvânt foarte expresiv, amintirea mării: „o câmpie străjuită în depărtare de creste vinete de munți, iar mai aproape de o *largă tălăzuire de coline*”; „*coline, ușor tălăzuite*”; „*tălăzuirea dealurilor* acoperite cu vii”.

Strania, în aparență, solidaritate dintre „Împărăția apelor” și aceea a Carpaților, dintre zone diferite ale realității, care, privite la suprafață, nu au ce-și spune una alteia, este admirabil și emoționant, pentru mine, redată prin „talazurile munților”, imagine scumpă lui Geo Bogza, rapsod fără păreche al unității în diversitate a pământului românesc: „aceste înalte și *tălăzuite culmi*”, „*tălăzuite culmi* de piatră”, „*crestele* vinete ale *munților se tălăzuiesc* în zare”. Până la urmă, în conștiința poetică a scriitorului, adânc înfiptă în istorie, protoistorie și preistorie, ape și munți se confundă, iar „tălăzuirea” munților își redobândește, alăturându-și-l în chipul cel mai firesc, epitetul original, aparținător vastelor spații lichide: „Oltul sosește în lume, trăindu-și primele clipe ale vieții. E o șuviță de apă limpede și rece, a cărui viaie rostogolire nu conține o singură clipă. Neîntreruptul ei murmur pare să facă parte din marile realități ale acestui spațiu, alături de piscuri, de păduri și de *oceanica tălăzuire a munților*”. Altundeva, refuzând echivocul, Geo Bogza spune lucrurilor pe

nume: „Neconținută *tălăzuire a acestui vast spațiu de piatră* trezește în cel ce contemplă sentimentul atât de tulburător și dinăuntru căruia lumea capătă noi dimensiuni, al plutirii pe un ocean” (22). Cine altul, decât Geo Bogza, încheie astfel una din convorbirile sale cu Oceanul (*Paznic de far*, Editura Minerva, 1974, p. 463): „Cum să nu te iubesc, cum să nu te cânt, cum să nu delirez de fericire în fața ta, providențialul Ocean, cu valuri eterne și fecunde...”. Alcătuirile mării sunt precumpănitoare, iar ele se substituie neînțet diversificării ulterioare a elementelor: „Până departe, spre marginea munților, lanurile acoperă câmpia, *tălăzuindu-se încet ca valurile mării*” (196).

Obsesia mării, venind de dincolo de generații, se străvede și din amănuntul rodnic că păstorii din Carpații Meridionali numesc „ochiuri-de-mare” tăurile din Retezat și din masivul Pătru-Șurianu, răsărit în vârful munților, la sute de kilometri de mare. Despre ele ne povestește Lucian Blaga în neasemuita sa carte de amintiri *Hronicul și cântecul vârstelor*, dar prețios făcut cititorilor de literatură autentică în 1965, de osârdnicul și netemătorul George Ivașcu. Fetele gornicului de sub Șurianu mănecau zilnic spre „ochiul de mare” de sub vârf, aducând în fiecare seară vești de pe creste, neliniștitoare și hărțuitoare pentru puterea de închipuire a copiilor. În sfârșit, vine și ziua când curiozitatea va să se astâmpere: „Mai înaintam câțiva pași și-n fața noastră sub creștetul boltit al Șurianului, într-o adâncitură, se întinde oglinda netedă a iezelui. Acesta era așadar ochiul de mare! „E ca și cum Marea ar avea un ochi în vârful de munte!” – așa îmi talmăceam eu cuvântul. În apa iezelui prundul se deslușea ca-n aer. Dar fundul se adâncea treptat, pentru ca la o anume depărtare să pară că nu mai este fund, și că iezelul are legături cu o Mare de undeva! Cel puțin așa îmi plăcea mie să văd lucrurile, cu închipuirea mea, care strâmba după voia și placul ei chiar și legea vaselor comunicante” (*lucr. cit.*, p. 63).

Din punctul meu de vedere, oamenii care și-au reprezentat, pentru întâia oară, ca niște „ochi-de-mare”, șiragul de iezere ce împodobesc Carpații Meridionali de la curbura până la Vârful Țarcu, sunt păstorii veacului de demult, împresurați de duhul plaiului și al unității spațiului mioritic, „De la munte pân’ la mare și la Dunărea albastră”. Zvonul talazurilor mării, ființa însăși a Mării cu eresurile ei băntuie Dobrogea întreagă, țară a vechimii, în bălțile căreia poposeau nu o dată la „iernatic” târlele coborâte de pe creste. În necurmatul lor cutreier, păstorii din veac au purtat cu sine, până în goliștile alpine, chipuri cunoscute sau, mai cu seamă, bănuite ale mării lăsate în urmă. Atingătoarea imagine a iezerelelor „ochiuri-de-mare” învederează nu numai neastâmpărul asociativ al vorbitorilor, dar, mijlocit, însăși armonia elementelor alcătuitoare ale meleagului românesc, în pofida diversității lor aparente. La un nivel mai... pedestru, imaginile exprimate metaforic și preluate cu încântare de sensibilitatea și puterea de închipuire a poetului Blaga sunt confirmate de rezultatele cercetărilor geo-antropologice. După meticuloase studii, împătimitul geograf Ermil Conțescu din romanul călinescian *Bietul Ioanide* ajunge la concluzia că „omul de la munte din spațiul pleșuv are foarte multe asemănări cu omul maritim și de fapt, cu tot paradoxul,

regiunea muntoasă dădea cel mai mare număr de marinari”. Interesul observațiilor geografului sporește în paginile următoare ale romanului, chiar dacă ele dobândesc, la un moment dat, aspect anecdotic: „Explicația lui Conțescu era că în partea stâncoasă a muntelui amintirea litoralului din era întinderii mării până în regiunea alpină era mai puternică. La facultate teoria geografului era caricaturizată de studenții umoriști, care făceau și desene cu creta pe tablă, revelând că Ermil Conțescu descoperise o corabie cu pânze pe Caraiman”.

Pentru mine nu încapă nici o îndoială că poveștile istorisite de fetele gornicului despre „ochiul-de-mare” de sub creștetul boltit al Șurianului au dospit lungă vreme în conștiința Celui-din-Lancrăm, prilejuind scăpărarea târzie a unor imagini fără păreche până acum și greu repetabile de acum înainte: „În pâlnia muntelui iezerul netulburat / ca un ochi al lumii, ascuns, s-a deschis. / Oglindește un zbor prea înalt și ceasul / curat ce i-a fost odată promis”. În sfințenia Muntelui, iubita însăși se transfigurează în oglinda iezerului, zărindu-și chipul sfărâmat – vai – de zborul „adus” al unei rândunici: „Îmi place să te văd, făptură clară, / răsfrântă-n iezerul de munte când / o rândunică-n zbor adus / oglinda apei sparge lunecând”. Iezerul devine astfel unul din motivele dilecte ale lui Blaga. Acolo sus, printre stâncării și grohotișuri, se săvârșește miracolul dincolo de care Cerbul, bântuit de nălucirea Ciutei pierdute, se mulcomește sub acțiunea catartică a ochiului-de-mare: „De sete ars, cum tremură în totul / ajuns la iezer – Cerbul! Dar abia / atinge apa mulcomă cu botul. // Din luciul albastrui precum e fierul / sorbind, cu grije-alege, parc-ar vrea / să bea ușor, din apă, numai cerul”.